DRETS HUMANS I REPRESSIÓ POLÍTICA

Estat dels drets humans a l'Àfrica subsahariana: avenços, vulneracions i reptes pendents en temps de pandèmia

Josep Maria Royo, Celia Murias Morcillo, Iván Navarro Millán

Campanya contra la mutilació genital femenina a Kapchorwa, Uganda. Fotografia: Amnon s (Amnon Shavit), CC BY-SA 3.0 via Wikimedia Commons

Des de principis de la dècada de 1990, l'Àfrica subsahariana està immersa en el que alguns autors denominen la "tercera onada de democratització africana" [1], que ha donat pas gradualment a la consolidació de sistemes multipartidistes basats en la pluralitat política i l'obertura a la participació de la societat civil, superant lentament els sistemes de partits únics d'estat que s'havien implantat de forma progresiva en la majoria de països del continent des dels anys setanta. Encara que els resultats són desiguals, els països del continent han persistit en aquesta direcció, dotant-se d'instruments i objectius per continuar progressant de cara a assolir més quotes de democràcia, participació política i estabilitat. En aquest sentit, el maig de 2013, any del 50 aniversari de la formació de l'Organització de la Unitat Africana (OUA), els Estats membres de la Unió Africana (UA, refundada el 2002) van firmar la Declaració Solemne del 50 Aniversari, que va establir les bases per al desenvolupament de l'Agenda 2063: *The Africa We Want*.

1. Introducció: algunes tendències generals a l'Àfrica subsahariana

L'Agenda 2063 representa una manifestació de l'impuls panafricà d'unitat, autodeterminació, llibertat, progrés i prosperitat col·lectiva. Consta de set objectius que se centren en el desenvolupament socioeconòmic, la cultura, la governança democràtica i la pau i la seguretat, mentre emfatitza el desenvolupament de societats inclusives i l'empoderament de dones i joves. En aquest sentit, destaquem dos altres objectius de l'Agenda: l'objectiu 3, centrat en construir una Àfrica basada en el bon govern, la democràcia, el respecte pels drets humans (DH), la justícia i l'imperi de la llei, que inclou la voluntat d'establir un lideratge fort i democràtic, posant especial èmfasi en la integració regional; i l'objectiu 4, que aspira a assolir una Àfrica pacífica i segura. Cal subratllar que l'Agenda 2063 es construeix sobre la base de la proposta de l'ONU, l'Agenda 2030 per al Desenvolupament Sostenible, que s'articula a través dels 16 Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS). El Primer Pla Decennal d'Implementació de l'Agenda 2063 (FTYIP) cobreix el període 2014-2023, i està format per 13 projectes, d'entre els que destaca el de "Silenciar les armes el 2020". Així, al 2013 l'UA es va comprometre a haver posat fi a totes les guerres presents al continent abans de l'any 2020 [2]. Sota el lema "Silenciar les armes el 2020", l'organisme regional va adoptar un full de ruta sobre la premissa que la pau, la seguretat i el desenvolupament socioeconòmic havien de ser perseguits de forma simultània. Recentment, durant la 33a Cimera de l'UA celebrada a Addis Abeba (Etiòpia) el febrer de 2020, aquest objectiu va tornar a ratificar-se. Tanmateix, l'evolució desigual de les dinàmiques de cada context de conflicte així com les diferents agendes en matèria de seguretat i resolució de conflictes, han deixat un panorama incert que ha impedit el compliment de l'objectiu.

Al seu torn, i segons les dades de l'últim informe de l'Índex Ibrahim de Governança Africana, que realitza la Fundació Mo Ibrahim, si bé la governança africana ha millorat en l'última dècada (2010-2019), principalment gràcies als avenços en matèria d'oportunitats econòmiques i desenvolupament humà, el progrés s'ha vist alentit durant els últims cinc anys, sent 2019 el primer any en que ha empitjorat en gairebé una dècada. El deteriorament es deu a la caiguda dels indicadors en les àrees de drets humans i participació i inclusió, així com en els relatius a seguretat i estat de dret. De forma específica, l'informe assenyala que, si bé el continent ha anat avançant en matèria de bona governança, l'amenaça que representa el deteriorament de la seguretat, cada vegada més precària, així com l'erosió dels drets humans i de l'espai de participació cívic i democràtic, poden posar en risc els avenços aconseguits fins ara[3].

Una conclusió similar es desprèn de l'últim informe de Freedom House, relatiu a l'any 2019, en el qual es mostren avenços i retrocessos en l'accés de les persones als drets polítics i les llibertats civils. Respecte de l'Àfrica subsahariana, l'informe assenyala que tot i que 15 països africans van aconseguir avenços, 22 van patir descensos de puntuació. La regió de l'Àfrica subsahariana va destacar per liderar les tendències globals en els dos sentits, tant positius com negatius: de les 12 caigudes més grans produïdes a nivell mundial, set es van registrar a l'Àfrica subsahariana (principalment a Benín, Moçambic, Tanzània, Burkina Faso, Guinea, Mali i Nigèria), i d'altra banda, dels set països que van presentar millores significatives, sis d'ells pertanyen a la regió (Sudan, Etiòpia,

Madagascar, Guinea Bissau, República Democràtica del Congo i Eswatini [4]). Tot i assenyalar una tendència esperançadora al continent, els reptes en matèria de governança, llibertats i respecte als drets humans continuen sent significatius. Freedom House assenyala que només set països subsaharians es troben catalogats dins de la categoria "lliure" —la xifra més baixa des de 1991— on resideix el 9% de la població de la regió. Per contra, 19 països estan catalogats com a "no lliures", concentrant l'11% de la població. La República Centreafricana (RCA), Líbia, Somàlia, Sudan, Guinea Equatorial, el Sudan del Sud i Eritrea destaquen en aquest segon grup [5].

En general, les llibertats polítiques i socials a l'Àfrica subsahariana han estat condicionades pels escenaris de conflictivitat armada, així com pels processos de transició que han succeït al continent. Segons l'Escola de Cultura de Pau, l'any 2020 es van registrar al continent 15 escenaris de conflictivitat armada (incloent-hi Líbia), alguns dels quals han patit un deteriorament en la situació de seguretat durant l'últim any, la qual cosa ha impactat greument les poblacions civils i generat importants crisis humanitàries [6]. Al seu torn, la majoria d'aquests escenaris de violència s'han caracteritzat per la vulneració de drets humans, generant en molts casos denúncies de diferents organismes contra les parts enfrontades acusades de cometre crims de guerra i lesa humanitat. D'altra banda, en matèria d'obertura democràtica, com hem assenyalat anteriorment, la regió subsahariana es troba immersa des de fa anys en profunds canvis polítics. Liderades per una societat civil més puixant i organitzada, on el paper dels joves i de les organitzacions de dones està sent central, les demandes d'obertura política i més democràcia estan aconseguint avenços significatius, encara que els canvis no estan sent senzills. A països amb règims històricament tancats, com és el cas d'Angola, Etiòpia, Gàmbia, la República Democràtica del Congo (RDC) o el Sudan, s'han produït importants processos de reformes i obertura democràtica, si bé les herències dels règims anteriors encara perduren. Per contra, a països com Tanzània, Senegal o Uganda, l'espai per a l'activitat política s'està deteriorant. A la vegada, l'extensió dels mandats presidencials d'alguns líders africans, com en els casos recents de Burundi, Ruanda, la República del Congo i la RDC, o la intenció d'estendre'ls, com és el cas de Costa d'Ivori, Uganda, Camerun o Togo, està generant importants crisis en la qualitat de la governabilitat al continent, i comporta nombroses protestes socials que són reprimides amb duresa per les forces de seguretat.

> Les llibertats polítiques i socials a l'Àfrica subsahariana han estat condicionades pels escenaris de conflictivitat armada

En aquest informe s'identifiquen les principals tendències i reptes que afecten la vulneració de drets a la regió subsahariana a causa de la repressió política. El text es divideix en tres apartats on es realitza: primer, una radiografia de la vulneració de drets de diversos col·lectius en diferents contextos; segon, un anàlisi dels impactes en la vulneració de drets generats a partir de les mesures adoptades en el marc de la pandèmia sanitària de la COVID-19; i tercer, algunes propostes per mirar d'eradicar la repressió política i preservar els drets humans a la regió.

2. Marc legal i vulneració de drets a l'Àfrica subsahariana

El continent africà compta amb diversos tractats i instruments regionals que vetllen per la protecció i defensa dels drets fonamentals. Aquests tractats inclouen la Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles, la Carta Africana dels Drets i el Benestar dels Nens, el Protocol del Tribunal Africà, el Protocol de Maputo (protocol addicional a la Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles sobre els drets de la Dona), la Convenció de Kampala (per a la protecció i assistència dels desplaçats interns a l'Àfrica), el Protocol de les Persones Grans i el Protocol de les Persones amb Discapacitats. Tanmateix, tal i com assenyala Amnistia Internacional (AI) [7], el ritme de ratificació dels tractats regionals africans de drets humans per part dels Estats membres de l'UA continua sent lent. A finals de 2020 només el 54% havien estat ratificats, per la qual cosa queden 177 ratificacions pendents de les 385 necessàries perquè tots els Estats membres de l'UA es regeixin pels set tractats regionals bàsics de drets humans. D'entre ells, la Carta Africana és la que gaudeix d'una ratificació gairebé universal al continent, únicament amb l'excepció del Marroc. D'altra banda, en relació amb la ratificació dels altres tractats regionals, el 89% dels països ha ratificat la Carta Africana del Nen, mentre que només el 2% ho ha fet amb el Protocol de les Persones Grans, i crida l'atenció que cap país no ha ratificat, fins al moment, el de les Persones amb Discapacitats, dos anys després de la seva adopció. En aquest sentit, durant 2020 es van aconseguir alguns avenços: Guinea Equatorial, Moçambic i Somàlia van ratificar la Convenció de Kampala; Benín va ratificar el Protocol de les Persones Grans; i Etiòpia va fer el mateix amb el Protocol de Maputo [8].

Al mateix temps, a la falta de compromís dels estats africans cap a la ratificació dels tractats se suma l'incompliment dels governs africans pel que fa a les resolucions dels organismes regionals de drets humans, fet que està posant en risc tant la seva funció com la preservació dels drets fonamentals a tot el continent. En aquest apartat analitzarem breument quins són els drets més afectats durant l'últim any, així com els col·lectius que més estan patint la vulneració de drets.

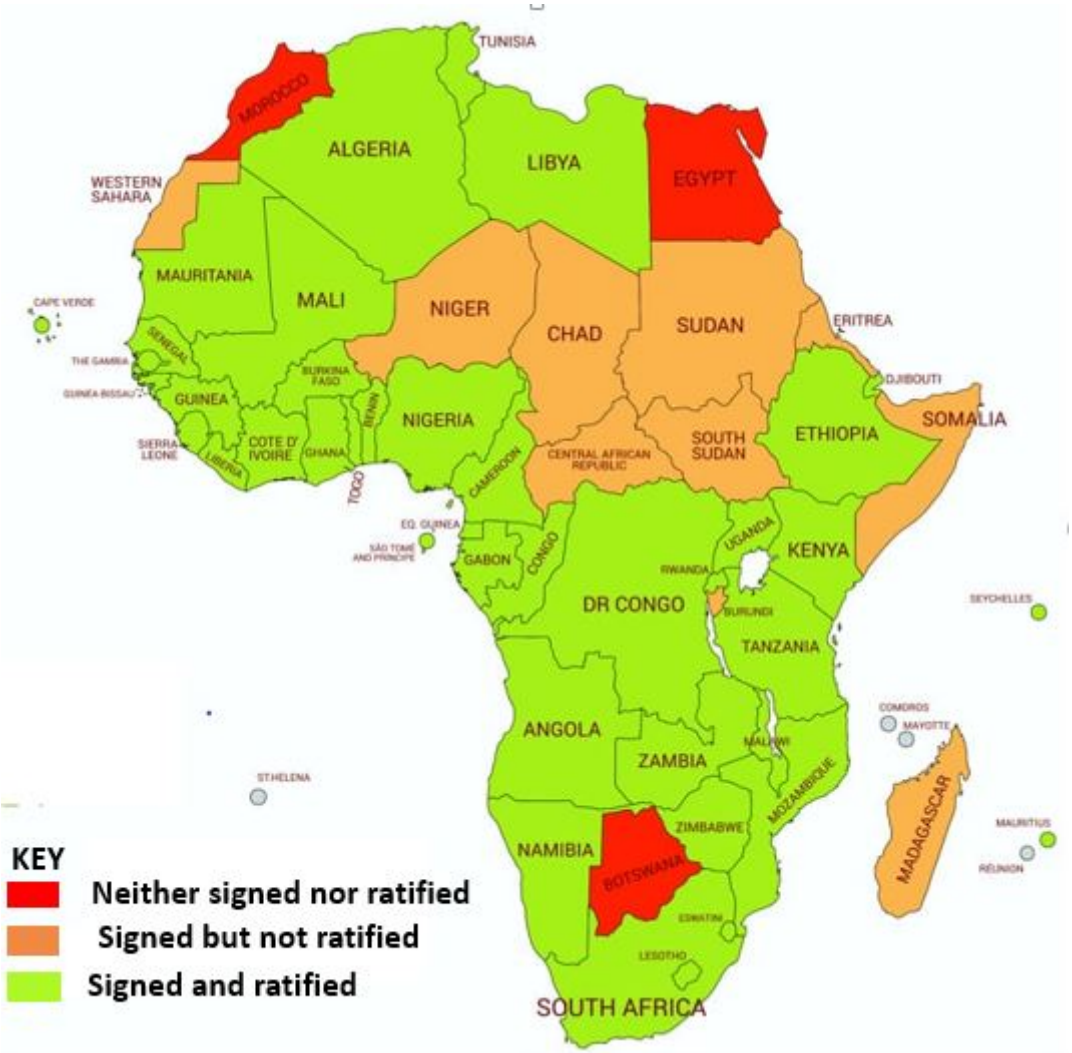
2.1. Drets de les dones

Les últimes dècades, especialment les dues últimes, s'ha experimentat una acceleració sense precedents en el desenvolupament de protocols, marcs internacionals i regionals, i canvis constitucionals i legislatius a nivell nacional dirigits a la promoció i protecció dels drets de les dones. Tanmateix, malgrat la Convenció de l'ONU sobre l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació contra la Dona (CEDAW [8]), el principal tractat internacional que estableix obligacions per als estats membres, compta amb un nivell d'adopció gairebé unànime, encara dos països del continent —Somàlia i Sudan— no hi participen a causa de resistències històriques conceptuals entre aquesta Convenció i la llei islàmica

A nivell regional l'UA va adoptar el 2003 el Protocol de Maputo —protocol addicional a la Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles sobre els drets de la Dona— que compta actualment amb 42 dels 55 estats membres de l'UA, i en menor mesura, el seu protocol opcional.

El 2020 era l'any designat per l'UA com a l'Any de la Ratificació Universal del Protocol de Maputo, en un intent d'accelerar la seva expansió efectiva. Tanmateix, les conclusions de l'avaluació d'assoliments revelen un progrés relativament lent en la seva ratificació, nacionalització i implementació. Descrit com un dels protocols més avançats de la seva classe, al 2020 encara hi ha tretze països que no hi participen; deu l'han signat però no ratificat —Burundi, República Centreafricana, Txad, Eritrea, Madagascar, Níger, República Àrab Sahrauí Democràtica, Somàlia, Sudan del Sud i l Sudan—, i tres no han adoptat cap mesura al respecte —Botswana, Marroc i Egipte—. La falta d'implementació ha tingut impactes específics en la protecció dels drets humans de les dones en context de conflicte, amb especial incidència en casos com Sudan del Sud, RDC, República Centreafricana, les regions de la Conca del Llac Txad, el Sahel i la Banya de l'Àfrica. Això també ha exacerbat, en termes generals, els ja esmentats impactes en el context de la COVID-19. A més, l'abandó generalitzat en la presentació d'informes de progrés de la seva adaptació a polítiques nacionals i implementació per part dels països membres —solsament 9 de 42 han presentat algun informe en els 15 anys d'existència del Protocol, segons fonts de la mateixa UA— suposa així mateix un important escull per a la rendició de comptes i l'avaluació del progrés dels compromisos adquirits.

Mapa sobre l'estatus del Protocol Maputo. Font: Unió Africana, 2020

El Protocol ha estat especialment rellevant per a l'aprovació en diversos països de lleis

específiques contra la violència sexual i basada en el gènere, i en altres casos s'han ampliat els mecanismes institucionals estatals per a la promoció i protecció dels drets de les dones. Això inclou legislació contra pràctiques tradicionals nocives com el matrimoni infantil o la Mutilació Genital Femenina (MGF). La prohibició dels diversos nivells de MGF s'ha accelerat, i malgrat que en aquest cas l'aprovació de lleis i penes a nivell formal no té necessàriament un reflex directe en la reducció de la pràctica atesa la seva forta implantació social, sí que s'ha anat reduint en països com Costa d'Ivori, Nigèria, Etiòpia o Kènia. Al contrari, sembla haver incrementat al Txad o Sierra Leone, mentre que s'ha mantingut en països com Mali o Gàmbia [10].

Entre les dificultats a les que s'enfronta l'aplicació del Protocol destaquen els recels en aquells governs conservadors, o amb forta presència de grups religiosos conservadors, especialment per garantir drets a la salut sexual i reproductiva, com ara l'accés a mètodes anticonceptius, l'avortament o l'edat legal de matrimoni, i aquells entesos com de caire familiar, la separació, el divorci, la propietat matrimonial, etc.

Cal destacar l'avenç significatiu del cas del Sudan. Malgrat que, com ja hem dit, no ha ratificat ni la CEDAW ni el Protocol de Maputo, el país ha dut a terme avenços legislatius molt significatius aquest any de la mà del nou govern de transició (instaurat després de la caiguda del règim d'Omar al-Bashir el 2019). El novembre de 2019 el país va revocar la Llei de Moral i Ordre Públic de 1996, que regulava la presència pública de les dones, la seva vestimenta i comportament, i donava cobertura legal a detencions arbitràries, càstigs físics i negació de la llibertat d'associació i expressió de les dones. Igualment, el 22 d'abril de 2020 es va aprovar l'esmena a l'article 141 de la Llei Penal, criminalitzant a nivell estatal —ja estava prohibida en algunes regions— la MGF. Tot i que el codi penal manté nombrosos articles discriminatoris que limiten l'autonomia de les dones, es tracta sens dubte d'un important avenç.

2.2. Vulneració de drets en el marc electoral

La celebració d'eleccions a l'Àfrica subsahariana ha continuat sent una constant el 2020, tal com ve succeint en les últimes dècades. Tanmateix, nombrosos processos electorals han estat marcats per la violència electoral [11] i la vulneració de drets de la ciutadania, convertint-se en una perillosa tendència que planteja importants interrogants sobre la qualitat i la consolidació democràtica. Prova d'això és que vora del 50% de les eleccions al continent han patit aquest tipus de violència [12]. Així mateix, en alguns contextos, els partits en el poder han intentat utilitzar els diferents mecanismes al seu abast per perpetuar-se en les institucions, donant peu a les anomenades "crisis dels tercers mandats". En paral·lel, existeix una creixent oposició i mobilització de les societats civils en contra dels atacs a la democràcia, que ha donat lloc a protestes i mobilitzacions populars significatives que sacsegen gran part del continent.

Al llarg del 2020, la majoria de processos electorals celebrats a la regió subsahariana s'han vist afectats per un elevat clima de violència durant la precampanya i campanya electoral, o després de la proclamació dels resultats, per irregularitats i frau durant la jornada electoral

o en el recompte de vots. En la majoria de casos les protestes han desembocat en la mobilització de les organitzacions de la societat civil davant la poca credibilitat dels escrutinis i davant les exaccions dels presidents de torn, com va ser el cas a Camerun i Burundi (el febrer i el maig, respectivament) i Guinea, Costa d'Ivori i Tanzània (octubre). El resultat en els cinc casos ha estat la victòria dels successors designats (Evariste Ndayishimiye a Burundi) o dels partits en el poder (el Moviment Democràtic del Poble Camerunès, RDPC per les seves sigles en francès, de Paul Biya al Camerun) o la reelecció dels presidents en exercici (en els altres tres casos). Això suposa l'inici d'uns controvertits tercers mandats en el cas del guineà Alpha Condé i de l'ivorià Alassane Ouattara, així com el manteniment en el poder del tanzà John Magufuli, líder d'un règim que s'ha caracteritzat per l'assetjament a la societat civil i a l'oposició política.

A Guinea, l'evolució de la situació ha estat molt preocupant. L'ajornament de les eleccions presidencials del març a l'octubre —a causa de la pandèmia— i la reforma constitucional, van provocar una greu escalada de la violència dirigida pels cossos de seguretat, amb desenes de víctimes mortals. Davant d'aquest fet, un grup d'organitzacions encapçalades per la Federació Internacional de Drets Humans (FIDH) van advertir que s'estava "fent lliscar el país cap a un cicle de violència i repressió incontrolable". A més, es van notificar atacs incendiaris als col·legis electorals de la capital i l'ús de munició real per part de les forces de seguretat.

Així mateix, també es van registrar episodis de violència postelectoral, amb enfrontaments entre partidaris dels diferents candidats, que van ser especialment virulents a Costa d'Ivori, on el Consell Nacional de Drets Humans, un organisme oficial independent, va revelar que 55 persones havien mort i 282 havien resultat ferides entre el 31 d'octubre i el 10 de novembre. A Guinea i Tanzània es van registrar episodis d'assetjament a l'oposició, que en alguns casos van acabar amb la detenció d'alguns dels seus líders. Davant aquestes situacions, organitzacions socials i partits opositors van cridar a la protesta, a la resistència i a la contestació dels resultats.

Les eleccions de Burundi, Camerun i RCA, països en conflicte armat, es van veure afectades per l'existència de grups armats que van intentar influir en la campanya electoral, boicotejant el vot i atacant centres electorals a les regions del Nord-oest i del Sud-oest, en el cas del Camerun. A la RCA, les eleccions presidencials del 27 de desembre es van veure greument afectades a causa de la inseguretat regnant i de l'obstrucció per part de grups armats en el conjunt del país. A Burundi i Camerun, la violència procedia principalment de l'excessiu ús de la força per part dels cossos de seguretat governamentals o de les milícies progovernamentals (les joventuts Imbonerakure, del partit *Conseil National de Défense de la Démocratie-Forces pour la Défense de la Démocratie* (CNDD-FDD) a Burundi), sobretot durant la campanya electoral, amb denúncies de violència i assetjament fetes per l'oposició, detenció de candidats i partidaris de l'opositor *Congrès National pour la Liberté* (CNL).

Ghana i Benín, dues de les democràcies més estables del continent, han experimentat una reducció de l'espai polític. Les eleccions celebrades el 7 de desembre a Ghana es van veure afectades per desenes d'incidents entre partidaris del president Nana Akufo-Addo i de l'expresident John Mahama (que reclamaven la victòria en les ajustades eleccions), els

quals van causar almenys cinc víctimes mortals. A Benín, immers en una crisi política des de 2019, la resposta a la pandèmia va afectar les eleccions municipals de maig de 2020, afectades per nombroses irregularitats denunciades per l'oposició al president Patrice Talon. Les subsegüents mobilitzacions van ser dispersades pels cossos de seguretat amb munició real.

Finalment, és destacable l'augment de la tensió política a Uganda degut a l'inici de la campanya electoral amb vista a la celebració de les eleccions presidencials del 14 de gener de 2021. El període de campanya es va caracteritzar pels assassinats i la dispersió violenta dels partidaris de l'oposició mitjançant gasos lacrimògens i bales de goma. En les cinc setmanes transcorregudes des de l'inici de la campanya electoral el 9 de novembre, desenes de persones van morir en actes de violència relacionats amb les eleccions, la majoria d'elles assassinades a trets per la policia i altres forces de seguretat. El president Yoweri Museveni —al poder des de 1986— va declarar públicament que 54 persones van morir els dies 18 i 19 de novembre en les protestes i els disturbis arran de la detenció del principal candidat de l'oposició, Robert Kyagulanyi (conegut popularment com a Bobi Wine).

2.3. Violència en contextos de conflictivitat armada

Tal i com hem assenyalat a l'inici, sota el lema "Silenciar les armes el 2020" l'UA s'havia compromès a que a l'any 2020 s'hauria posat fi a totes les guerres presents al continent. Ara bé, els escenaris de conflictivitat armada continuen estant presents al continent. De manera específica, l'any 2020 es van registrar al continent 15 conflictes armats que estan afectant greument les poblacions civils i generant importants crisis humanitàries [13]. A fi de fer front a la pandèmia ocasionada pel coronavirus, el 23 de març el Secretari General de l'ONU, António Guterres, va fer una crida global a l'alto el foc a totes les parts en conflicte al món. Si bé aquesta crida va ser secundada inicialment per diferents estats africans, així com per diversos actors subestatals [14], no va aconseguir tanmateix aturar la violència, generant fins i tot que diferents actors incrementessin la seva participació en els conflictes en curs [15]. Per exemple, segons el centre d'investigació *Armed Conflict Location & Event Data Project* (ACLED), les milícies comunitàries a l'Àfrica oriental i occidental van participar en un 70% més d'actes violents que abans de la pandèmia, si bé el *centre* també va destacar la importància de no "atribuir aquests canvis únicament al coronavirus" [16].

A l'Àfrica subsahariana, els conflictes armats més greus de 2020 es van produir a Mali, la regió del Sahel occidental, la regió del Llac Txad, Somàlia i Sudan del Sud. Alguns d'aquests conflictes van superar àmpliament el miler de morts, com a la regió del Sahel occidental, fent d'aquest any el més mortífer per part dels grups gihadistes, que haurien provocat uns 4.250 morts, un augment del 60% en relació amb 2019; o Somàlia, amb més de 2.000 morts.

En general, els conflictes armats van provocar múltiples impactes als territoris en què transcorrien, i greus vulneracions dels drets humans en la població civil i del Dret

Internacional Humanitari (DIH). Per exemple, a la regió del Llac Txad es va mantenir la pràctica de guerra de segrestos i desaparició de civils, augmentant fins a 22.000 el nombre de persones que seguien desaparegudes el 2019, segons el Comitè Internacional de la Creu Roja (CICR), dades que representen la major xifra registrada per l'organització a nivell global. Així mateix, respecte a d'altres impactes o estratègies de guerra, actors armats estatals i no estatals van continuar perpetrant de manera significativa violència sexual i de gènere contra població civil, dones i nenes. Tot i que la major part dels qui va cometre actes de violència sexual eren actors no estatals, també es va verificar que Forces Armades nacionals, policia o altres actors de seguretat en països com la RDC, Somàlia, el Sudan i el Sudan del Sud també havien estat autors d'aquest tipus de violència. L'informe del secretari general de l'ONU sobre la protecció dels civils va subratllar que la situació global era tràgicament similar a la de fa 20 anys, i que continuaven afrontant impactes a curt i llarg termini [17]. En aquesta matèria, segons dades de l'informe anual de l'Alt Comissariat de Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR) publicat a mitjans de 2020, a finals de 2019 hi havia al món 79,5 milions de persones desplaçades de manera forçosa, la qual cosa significa 9 milions més que l'any anterior (70,8 milions segons l'informe del 2019). D'aquestes, 45,7 milions eren persones desplaçades internament (41,3 el 2019), mentre que 29,6 milions eren persones refugiades (25,9 el 2019). Les causes del desplaçament forçat corresponen principalment a l'impacte dels escenaris de conflictivitat armada, així com diversos tipus de desastres naturals vinculats a la crisi climàtica. De manera específica, a l'Àfrica subsahariana, la RDC ocupa el primer lloc en nombre de població desplaçada al continent (6,4 milions), seguit pel Sudan del Sud (3,5 milions), Nigèria (2,9) i Sudan (2,9 milions) [18].

També és important assenyalar que en nombrosos escenaris de conflictivitat armada es van produir denúncies d'organismes de drets humans acusant les forces de seguretat de l'Estat de cometre execucions extrajudicials i crims de guerra. A Nigèria, AI va denunciar que tant Boko Haram com les Forces Armades nigerianes han comès crims de guerra i possibles crims de lesa humanitat. Segons els seus càlculs, des de l'any 2011, en el context de la guerra contra Boko Haram, almenys 10.000 persones han mort sota custòdia de les forces de seguretat de l'Estat [19]. A Moçambic, també es van registrar acusacions contra membres de les forces de seguretat per la seva suposada implicació en violacions dels drets humans, tortures, participació en assassinats indiscriminats, i execucions extrajudicials. Organismes com *Human Rights Watch* (HRW), la Comissió Nacional de Drets Humans o AI van sol·licitar al Govern una investigació independent i imparcial sobre episodis de tortures i altres greus violacions dels drets humans presumptament comeses per les forces de seguretat a Cabo Delgado [20]. A Etiòpia, l'alta comissionada de l'ONU per als Drets Humans, Michelle Bachelet, va expressar la seva preocupació per la situació "extremadament volàtil" a Tigray, regió en la que va denunciar greus abusos i violacions de les llibertats fonamentals. També a la regió del Sahel occidental, a la zona de la triple frontera entre Mali, Níger i Burkina Faso, coneguda com Liptako-Gourma, diferents informes acusen les forces de seguretat dels tres països de cometre violacions contra els drets fonamentals en el marc de la denominada "guerra antiterrorista".

> Els conflictes armats més greus del 2020 es van produir a Mali, la

> regió del Sahel occidental, la regió del Llac Txad, Somàlia i Sudan del Sud; alguns van superar àmpliament el miler de morts

A Burkina Faso, el Parlament va aprovar una controvertida legislació que permet a l'exèrcit utilitzar voluntaris civils en la lluita contra els grups armats. La mesura va ser qüestionada per organitzacions de defensa dels drets humans a causa de les diferents denúncies que pesen sobre l'exèrcit burkinès d'abusos i violació als drets fonamentals. L'Observatori per a la Democràcia i els Drets Humans al país va revelar en un informe del 23 de juny, que les Forces Armades han estat responsables de la mort de 588 civils en el context de les accions antiterroristes. També els exèrcits de Mali i Níger van ser acusats per part de la missió de l'ONU al Mali (MINUSMA), de cometre crims de guerra durant les seves operacions, en particular contra civils, i de practicar 135 execucions extrajudicials entre l'1 de gener i el 31 de març a Mopti, a la regió central de Mali.

2.4. Violència i repressió de les forces policials

Els casos de violència policial i d'abusos i vulneració de drets per part de les forces de seguretat de l'estat han continuat sent una constant a molts països del continent africà. Principalment s'han produït —a més dels ja esmentats escenaris de conflictes armats— en aquells contextos on han tingut lloc canvis de govern a causa de les pressions populars (Sudan i Mali), en escenaris de processos electorals (Costa d'Ivori, Guinea o Uganda) i en països caracteritzats per crisis polítiques estructurals. Entre tots ells, sens dubte, l'esdeveniment més significatiu de l'any es va produir a Nigèria, arran de l'eclosió al mes d'octubre del moviment ciutadà denominat *Soro Soke* (*Parla més fort*), conegut a les xarxes socials com a *#EndSARS*. Arran de la difusió d'un vídeo que es va viralitzar i en el qual es mostrava una unitat policial de l'esquadró especial antirobatoris (*Special Anti-Robbery Squad*, SARS) disparant mortalment a un home desarmat a la localitat d'Ughelli, a l'estat de Delta, el 5 d'octubre es van produir mobilitzacions i acampades pacífiques a Abuja i Lagos en protesta per la brutalitat policial i la seva impunitat. Les SARS tenen un llarg historial de denúncies per violacions de drets humans, en particular tortures, execucions extrajudicials i desaparicions de sospitosos sota la seva custòdia. AI va documentar almenys 82 casos de tortura, maltractaments i execució extrajudicial per membres del SARS entre gener de 2017 i maig de 2020. També va denunciar l'existència d'un patró sistemàtic d'abús de poder per part dels agents del SARS, així com la incapacitat de les autoritats nigerianes de portar els infractors davant de la justícia, destacant les deficiències en la rendició de comptes per part de la policia, la qual cosa contribueix a què es produeixin i agreugin les violacions als drets humans [21].

Si bé l'abast de les mobilitzacions *#EndSARS* a Nigèria va provocar que l'11 d'octubre el Govern accedís a desmantellar la unitat policial, dos dies després va anunciar la creació d'una nova unitat policial en substitució de l'anterior, la *Special Weapons and Tactics* (SWAT). Aquesta decisió va reactivar les protestes a nombroses ciutats, i el 20 d'octubre l'exèrcit va obrir foc contra les protestes a Lagos, matant almenys una desena de persones. Posteriorment, les mobilitzacions van destruir almenys 25 comissaries, i els manifestants

van matar o ferir desenes de policies. En total, l'augment de la violència va provocar la mort de 60 persones, inclosos civils, policies i soldats. El Govern de Nigèria va iniciar accions legals contra organitzacions i activistes vinculats a les mobilitzacions socials, com les activistes Rinu Oduala, l'advocada Modupe Odele o l'organització feminista *Feminist Coalition*, amb mesures que incloïen la congelació de comptes bancaris i confiscació de documents de viatge.

2.5. Repressió contra moviments socials i defensors de drets humans

Tal com hem subratllat, en el transcurs de les últimes dècades Àfrica ha experimentat profunds canvis polítics cap a la consolidació de la democràcia, que ha transformat políticament el continent, ampliant els mecanismes de participació i generant una major demanda popular d'obertura política, rendició de comptes, limitació de mandats, etc. Aquest procés de transició s'ha traduït en més mobilitzacions ciutadanes i protestes socials liderades per nous moviments socials que han estat encapçalats principalment per una puixant joventut africana i un major protagonisme de les dones. Com a resultat s'han aconseguit importants avenços i transformacions que han incidit de manera positiva en l'ampliació de les llibertats i dels drets de la ciutadania, i que han comportat la caiguda de significatius règims presidencials amb dècades d'anys en el poder, com els casos de Zimbàbue, Burkina Faso, Gàmbia, RDC, Angola, o alguns dels més recents, Etiòpia i Sudan. Tanmateix, aquest escenari també ha donat lloc a nous episodis de violència política, que s'han manifestat amb l'augment de protestes i disturbis, així com de la repressió cap als moviments socials. Segons dades d'ACLED, entre 2015 i 2020 s'han registrat més de 30.000 protestes a l'Àfrica subsahariana, que van costar la vida a 6.566 persones. Durant l'any 2020 s'ha produït una intensificació de les protestes, registrant uns 7.500 esdeveniments en la regió, que han provocat al voltant de 1.500 morts, que s'han concentrat principalment a Sud-àfrica, Nigèria, RDC, Guinea, Uganda, Etiòpia i Kènia [22].

Alguns dels episodis més significatius relacionats amb la repressió als moviments socials i defensors de drets registrats durant l'any 2020, més enllà dels que hem esmentat dins del marc de processos electorals, han estat els següents. A Gàmbia, la decisió del president Adama Barrow d'ampliar el seu mandat presidencial de tres a cinc anys i romandre en el càrrec, va generar importants protestes al país que van ser reprimides per les forces de seguretat. El moviment ciutadà *Three years is up*, que va encapçalar les protestes demanant la dimissió de Barrow, va ser prohibit pel Govern gambià al gener, i el seu president, Abdou Njie, va ser detingut. A Nigèria, el sultà de Sokoto —principal governant islàmic tradicional del país— va prohibir la campanya impulsada pel moviment de dones *#ArewaMeToo* a l'estat de Sokoto, que demanava més drets i llibertats per a les dones. A Mali, la greu crisi política i els efectes dels conflictes armats en els últims anys, van generar a mitjans d'any una escalada de la mobilització social al país exigint la sortida del president Ibrahim Boubacar Keïta, que va deixar desenes de morts i centenars de ferits, i va provocar un cop militar que va destituir el president, obrint un complex procés de transició política al país. A Rwanda, país afectat per un creixent autoritarisme, al mes de febrer va morir sota custòdia policial el cantant de gospel Kizito Mihigo, crític amb el règim de Kagame, i el

Govern es va negar a investigar la seva mort. Finalment, a Uganda, a finals d'any, la policia va detenir Nicholas Opiyo, director de *Chapter Four Uganda* i destacat advocat per les llibertats civils i els drets humans al país.

D'altra banda, entre els esdeveniments positius destaca l'ordre d'alliberament provisional decretada al setembre per un jutge de Niamey, Níger, de tres defensors dels DH detinguts al març després de participar en una protesta i ser acusats d'homicidi, complicitat en danys a la propietat pública i incendi provocat. També a Uganda, el 20 de febrer, el jutge del Tribunal Superior de Justícia, Henry Peter Adonyo, va anul·lar la condemna de l'activista i escriptora ugandesa, Stella Nyanzi, que va ser absolta dels càrrecs imputats de ciberassetjament al president Yoweri Museveni. Nyanzi, candidata a diputada per Kampala a les eleccions de gener de 2021, va ser posteriorment arrestada en diverses ocasions, al maig i el setembre, al mig d'una campanya de repressió i criminalització de l'oposició política al país.

Els i les activistes defensores mediambientals també han viscut episodis de violència, persecució i repressió per part de l'estat i d'agències de seguretat privades. A Sud-àfrica, l'activista Fikile Ntshangase va ser assassinada l'octubre de 2020 després d'oposar-se, com a representant de la *Mfolozi Community Environmental Justice Organisation* (MCEJO), a l'ampliació d'una mina de l'empresa Tendele Coal Mining (Pty) a la regió KwaZulu-Natal. El seu cas no és aïllat al país, on les activitats mineres representen greus riscos per a les poblacions en termes de drets a habitatge, terra, aigua i sostenibilitat mediambiental. També a Uganda i Tanzània, la pròxima construcció per part de la francesa Total de l'*East African Crude Oil Pipe Line* (EACOP) que transportarà el petroli produït a la regió del Llac Albert a Uganda fins a les costes tanzanes, està provocant desplaçaments forçosos de població violant el seu dret al degut procés de consulta lliure i informada, coaccions i intimidació d'activistes i població civil, i amenaça la seguretat alimentària de les poblacions, així com el seu accés a mitjans de vida, a més de provocar importants impactes mediambientals [23]. En aquest sentit, i atès el particular impacte de les activitats extractives —fusta, minerals, hidrocarburs, grans extensions de terra per a l'agroindústria, etc.— en entorns naturals i amb freqüència habitats per pobles originaris —els batwa a la RDC i Uganda; la comunitat ogiek a Kènia; el poble massai a la regió est, etc.— convé recordar que el marc internacional dels drets dels pobles indígenes continua infradesenvolupat a la regió, i les violacions de DH en aquests contextos interseccionen amb els que estan lligats a l'accés a la terra, a l'alimentació, a la salut, etc. Tanmateix, al 2017 un exemple positiu va demostrar la importància d'aquest règim internacional i es va convertir en paradigmàtic a nivell regional, amb la decisió del Tribunal Africà de Drets Humans i dels Pobles a favor de la comunitat ogiek contra el govern de Kènia per la violació dels seus drets sobre a terra, després d'una batalla legal de vuit anys.

2.6. Repressió a la llibertat de premsa/expressió

Diferents organitzacions de defensa dels DH van constatar un increment de la repressió de la llibertat de premsa i expressió durant el 2020, vinculada a les restriccions provocades per la pandèmia COVID-19. Encara que el nombre de periodistes assassinats en l'exercici

de la seva professió va ser similar al de 2019, segons van declarar les organitzacions Reporters sense Fronteres (RSF) i el *Committee to Protect Journalists* (CPJ), aquestes execucions van disminuir en contextos de conflicte i van augmentar en països estables i democràtics en els quals es van viure protestes i mobilitzacions en el marc de crisis sociopolítiques de diversa índole, exacerbades en alguns casos per la pandèmia de COVID-19. Dels 50 periodistes assassinats el 2020 a nivell global, segons l'informe de RSF [24], set ho van ser mentre cobrien protestes, dels quals, dos es van produir a Nigèria, víctimes del clima de violència en el qual es van desenvolupar les protestes contra la brutalitat policial al país. D'aquesta manera, segons RSF, Nigèria es va convertir en el país més perillós de l'Àfrica occidental per als mitjans. A més, es va produir un increment de la repressió contra periodistes en mig de la instrumentalització de la pandèmia per restringir l'exercici de la llibertat d'expressió (Ruanda, Zimbàbue), el bloqueig de webs i tancament de mitjans (Benín, Gàmbia, Nigèria, Tanzània), o la restricció a l'accés de la premsa a determinats contextos (la regió etíop de Tigray o en la regió moçambiquesa de Cabo Delgado). La pandèmia també va ser utilitzada per restringir les llibertats de premsa en altres contextos, com a Madagascar, Sud-àfrica o Uganda.

Somàlia va continuar sent un dels llocs més perillosos per exercir de periodista a nivell mundial, tant per la violència derivada del conflicte armat sobre la llibertat d'expressió com per la impunitat amb què actuen les autoritats federals. Al novembre, l'organització *African Freedom of Expression Exchange* (AFEX) va publicar un informe [25] sobre l'estat de la llibertat de premsa en el qual es constatava que almenys vuit periodistes han mort en el centre-sud de Somàlia i Puntlandia en els últims tres anys. Fins al setembre, s'ha detingut 32 periodistes, la majoria amb detencions arbitràries realitzades per la policia. Al seu torn, cinc seus de mitjans de comunicació van ser assaltades i tancades. Les autoritats de Somàlia sovint han invocat presumptes amenaces a la seguretat nacional i la lluita contra al-Shabaab com a base per atacar periodistes, tancar mitjans de comunicació, restringir el dret a la llibertat d'expressió i l'accés a la informació.

Així mateix, en un altre informe publicat per RSF [26], es va assenyalar que l'Àfrica subsahariana, en el marc de la pandèmia global de la COVID-19, havia patit una onada d'abusos comesos contra els professionals de la informació, malgrat que les cobertures informatives s'havien reduït degut al coronavirus. Un informe conjunt de *Cartooning for Peace* i RSF [27] revela que el nombre de detencions de periodistes a l'Àfrica subsahariana es va triplicar entre el 15 de març i el 15 de maig de 2020 en comparació amb el mateix període de l'any anterior. En són un exemple les detencions de veus crítiques contra el govern etíop d'Abiy Ahmed, com el periodista Eskinder Nega —empresonat el 2011 i alliberat pel mateix Ahmed el 2018— durant les mobilitzacions del juny per la mort del cantant i activista Hachalu Hundessa; o a Burundi, país on quatre periodistes de la ràdio Iwacu van ser condemnats al gener a dos anys i mig de presó per cobrir una incursió rebel, acusats d'amenaça a la seguretat nacional. A Nigèria, *Media Rights Agenda* va denunciar que el periodista Ime Sunday Silas va ser detingut a l'agost i que a finals de setembre continuava a la presó malgrat haver pagat la fiança per al seu alliberament. A Moçambic, les autoritats van detenir el juny al periodista Omardine Omar, del diari *Carta de Moçambique*, mentre cobria les operacions de contrainsurgència governamentals al nord del país, acusant-lo de revelació de secrets. Tant el *Centre for Democracy and Development*

com el *Media Institute of Southern Africa* van alertar de l'increment de la persecució als mitjans i les restriccions a les seves activitats a Moçambic. També a Benín, els mitjans de comunicació online es van enfrontar a un tancament general per ordre governamental, decisió denunciada com un intent de silenciar la cobertura de les eleccions de 2021.

Al mateix temps, pel que fa a la repressió de la llibertat de premsa en el marc de la pandèmia, entre març i novembre es van registrar 40 detencions de periodistes [28]. Per citar alguns exemples, a Zimbàbue, la periodista d'investigació, Hopewell Chin'ono, va passar gairebé un mes i mig empresonada després de denunciar la malversació de fons públics en relació amb la compra d'equips per combatre el coronavirus. A Madagascar, el periodista malgaix Arphine Rahelisoa, director del diari opositor *Valisoa*, va ser detingut a l'abril després de criticar la gestió de la pandèmia per part del president del país, Andry Rajoelina, tot i que posteriorment alliberat al maig. A Ruanda, el periodista Dieudonné Niyonsenga continuava empresonat a finals de 2020, oficialment per "haver trencat les normes de confinament" quan estava investigant l'impacte de les mesures imposades per les autoritats a la població i les denúncies de violacions presumptament comeses per soldats encarregats de fer complir el toc de queda. A Tanzània, el periodista Talib Ussi Hamad, va ser suspès sis mesos com a conseqüència d'una notícia vinculada a la pandèmia.

> Diverses organitzacions en defensa dels drets humans han constatat un increment de la repressió de la llibertat de premsa i expressió durant el 2020, vinculada a les restriccions per la pandèmia

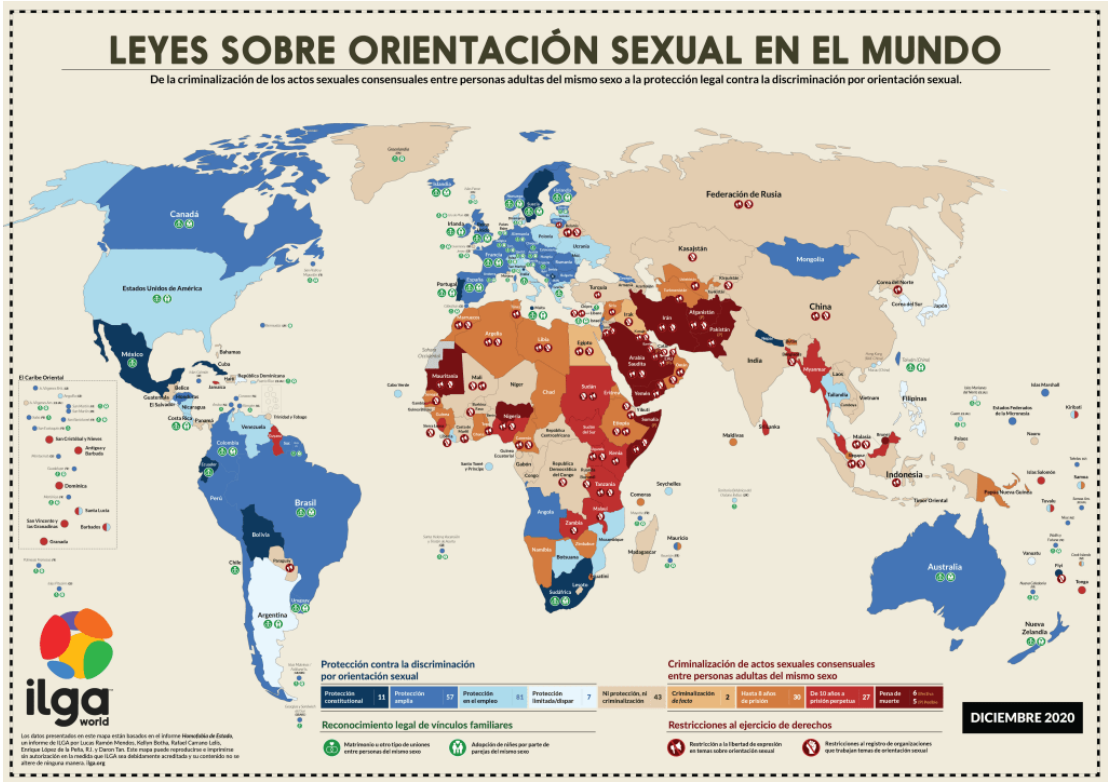
En altres casos, cal esmentar l'ús de la violència policial contra el lliure exercici del periodisme durant protestes i mobilitzacions que van tenir lloc a Sud-àfrica, on al mes de juny la policia va disparar contra un periodista de *News room Afrika*, Mweli Masilela, que estava cobrint disturbis a KaNyamazane. O el periodista sud-africà Thobile Mlangeni, que va resultar ferit al novembre quan la policia presumptament va disparar bales de goma de forma indiscriminada a Mbombela, província de Mpumalanga. Finalment, a Uganda, membres dels cossos de seguretat van apallissar al periodista Julius Ocungi quan estava fent fotos de la policia mentre tancava un bar al districte de Kitgum, al nord del país, el mes de març. A finals d'abril, *Ugandan Human Rights Network* for Journalists afirmava que s'havien produït almenys 12 atacs a periodistes des de l'inici al país del toc de queda el 19 de març. Altres països on periodistes van patir detencions o persecució van ser Eswatini, Camerun i Níger.

2.7. Homofòbia d'Estat

Actualment el continent africà és la regió en la qual més països criminalitzen les relacions sexuals consentides entre persones adultes del mateix sexe, o persegueixen les persones i col·lectius LGTBIQ. Si a nivell global un total de 69 països criminalitzen la llibertat sexual,

d'acord amb les últimes dades d'ILGA World (Associació Internacional de Lesbianes, Gais, Bisexuals, Trans i Intersex), 31 dels 54 estats africans tenen algun tipus de tipificació penal per a les relacions homosexuals. Són habituals les penes de presó que poden anar dels 8 anys a la cadena perpètua, o la pena capital, càstig legalment prescrit encara a 6 països, i en 5 més tècnicament podrien fer-ho a nivell global; tres a l'Àfrica; 12 estats del nord de Nigèria, Somàlia (només en províncies), o Mauritània, on hi ha penes diferents per a dones i homes.

Mapa: lleis sobre orientació sexual al món. Font: LGBTIQ – ILGA, desembre 2020 (Asociación Internacional de Lesbianes, Gays, Bisexuals, Trans e Intersex)

Amb tot, cal assenyalar que, en general, la tendència va cap a la despenalització. Els països lusòfons han estat dels que més han avançat en el respecte i la protecció dels drets dels col·lectius LGTBIQ, despenalitzant o fins i tot aprovant mesures de protecció, o introduint agreujants per delictes d'odi davant de la violència contra aquests col·lectius (Cap Verd). De fet, dos dels avenços més notables del 2020 s'han donat al continent africà, amb la derogació el juliol de la pena de mort i dels càstigs corporals per actes consensuals entre persones del mateix sexe al Sudan (malgrat que encara puguin ser castigats amb penes de fins a 7 anys les persones acusades de sodomia, o a cadena perpètua si són declarades culpables tres vegades), i la revocació per part del Parlament del Gabon de la disposició criminalitzadora que s'havia introduït el 2019.

Aquests avenços s'uneixen als que es van aconseguir només en l'última dècada, en la qual Lesotho (2010), São Tomé i Príncipe (2012), Moçambic (2015) o les Seychelles (2016) van eliminar les lleis que criminalitzaven l'homosexualitat. Angola per la seva part va despenalitzar les relacions homosexuals el gener de 2019, i veurà finalment entrar en vigor

el nou Codi Penal a començaments de 2021 i que les legalitza completament. El Codi Penal de 1886, heretat del colonialisme portuguès, criminalitzava les persones que practicaven "vicis contra natura". També el 2019 Botswana es va desfer de disposicions similars, en el seu cas sota la denominació de "coneixement carnal contra natura" per ser anticonstitucionals i contràries al dret a la intimitat i la no-discriminació. En canvi, Burundi (2009), Sudan del Sud (2011) o Gàmbia (2014) han aprovat noves lleis endurint les mesures repressives.

A nivell regional, la Comissió Africana dels Drets Humans i dels Pobles va adoptar el 2014 específicament la Resolució 275 contra la violència i altres violacions de DH contra persones degut a la seva orientació sexual o identitat de gènere real o percebuda, concretant la protecció dels esmentats col·lectius i la seva igualtat com a subjectes de drets recollida a la Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles. L'esmentada resolució no només exigeix als estats l'eradicació d'aquestes violències, sinó també l'adopció de mesures que facilitin un entorn lliure d'estigma, represàlies i persecució penal.

Tanmateix, en el cas del continent africà, un dels pilars de la violació de DH dels col·lectius LGTBIQ és precisament l'homofòbia d'Estat, entesa com la criminalització institucionalitzada dels actes sexuals consensuals entre adults i adultes del mateix sexe en privat. En paral·lel a l'avenç en la consecució de drets amb la despenalització en alguns països, al llarg de les últimes dues dècades s'ha produït una exacerbació de l'homofòbia tant institucional com a nivell social que respon principalment a l'acció de tres actors: els estats mateixos, els líders religiosos locals i estrangers, i els mitjans de comunicació, així com també les rèmores legislatives colonials que encara travessen els cossos legislatius d'aquests països.

Existeix una actitud bastant comuna que entén l'homosexualitat com a exògena al continent, com una importació colonialista europea, és a dir *no africana*. En alguns casos, els mateixos estats o partits polítics han utilitzat la crispació cap a la col·lectius LGTBIQ com a bocs expiatoris. A través d'una estratègia de polarització han reforçat la seva imatge pública com a líders forts i encaren aquestes imposicions neocolonials com a garants de la protecció de la cultura i la moralitat africanes. La realitat és que la majoria dels codis penals que recullen alguna disposició sobre la homosexualitat mantenen encara articles de l'època colonial que especifiquen la criminalització de l'homosexualitat sota diferents rúbriques; "fets contra natura" (Angola, països lusòfons), "coneixement carnal contra l'ordre natural i actes indecents, tant en privat com en públic" (Kènia), "sodomia" (Sudan, Uganda), etc. La criminalització social i la promoció de la criminalització legal dels col·lectius LGTBIQ han estat exacerbades en les últimes dècades per un altre actor fonamental, la irrupció i la ingerència política i financera de les esglésies evangelistes. És el cas d'Uganda, on fa uns anys la violència i la criminalització de les persones LGTBIQ es va agreujar amb la petició de canviar el codi penal i aplicar fins i tot penes de mort. Encara que finalment l'any 2014 el Tribunal Constitucional va desestimar la pena capital per defectes de forma, durant alguns anys l'ofensiva va provocar atacs de la població contra aquestes persones, la qual cosa va empitjorar la situació del col·lectiu, va promoure els delictes d'odi i fins i tot va acabar amb l'assassinat d'un conegut activista, David Kato, després que els mitjans de comunicació publiquessin una llista de presumptes persones

homosexuals amb dades identificatives. S'ha reprès diverses vegades la proposta d'aquesta llei —coneguda com a *Kill the gay bill*—, l'última a finals de 2019.

2.8. Justícia internacional

En matèria de justícia internacional, és significatiu ressaltar el paper que està jugant la Cort Penal Internacional (CPI) així com els mecanismes i instruments regionals africans en matèria de DH. Pel que fa a la CPI, aquesta manté oberts diferents casos que impliquen investigacions sobre crims relatius a genocidi, crims de lesa humanitat, crims de guerra i el crim d'agressió a diversos països africans. Entre els casos investigats hi ha Uganda, la RDC, Darfur (Sudan), la RCA, Kènia, Líbia, Costa d'Ivori i Mali [29]. A la vegada, actualment la CPI també està duent a terme investigacions preliminars relacionades amb Guinea i Nigèria, així com va desestimat el 2018 la investigació preliminar oberta al Gabon. De tots els casos, durant el 2020 s'han aconseguit avenços en diferents casos, entre ells Mali, Costa d'Ivori, i, principalment, a Nigèria i Sudan.

En el cas de Nigèria, i pel que fa a "presumptes crims de lesa humanitat o crims de guerra comesos al delta del Níger, els estats del cinturó mitjà i en el context del conflicte armat entre Boko Haram i les forces de seguretat nigerianes", deu anys després de l'obertura de la investigació preliminar, la fiscal del Tribunal, Fatou Bensouda, va presentar l'11 de desembre de 2020 les conclusions. Conclou que existeix una base raonable per considerar que tant membres de la insurgència de Boko Haram i els seus grups escindits, com de les Forces de Seguretat de Nigèria, van cometre actes que constitueixen crims de guerra i crims contra la humanitat. Si bé la fiscalia va afirmar que la gran majoria dels crims són atribuïbles a actors no estatals, la incorporació d'investigacions contra l'actuació de les forces de seguretat representa una bona notícia en la recerca de la justícia i el final de la impunitat. Pel que fa al cas de la CPI contra Sudan, respecte als càrrecs de genocidi, crims de guerra i crims de lesa humanitat comesos a Darfur (Sudan) a partir de l'1 de juliol de 2002, la caiguda d'Omar al-Bashir l'abril de 2019 ha obert un nou escenari de cara a la celebració de judicis i l'aplicació de justícia. El nou Govern de transició creat el juliol de 2019, va acordar l'11 de febrer de 2020 cooperar amb la CPI, comprometent-se a lliurar a l'organisme els quatre exfuncionaris del règim, inclòs l'expresident al-Bashir, acusats per la CPI. L'anunci va generar que un dels acusats, l'exlíder de les Forces de Defensa Popular i de milícia *Janjaweed*, Ali Kushayb, fugís del país cap a la RCA. Tanmateix, el 9 de juny, la CPI va anunciar que Kushayb s'havia entregat a les autoritats d'aquell país, i havia estat traslladat a la Haia.

D'altra banda, pel que a l'aplicació de la legislació internacional en matèria de protecció dels DH per part dels organismes i instruments africans, AI va denunciar que els governs africans no estan complint les resolucions dels organismes regionals de DH, soscavant greument la funció la seva funció i posant en risc la preservació dels drets a tot el continent [30]. En relació amb el Tribunal Africà de Drets Humans i dels Pobles (AfCHPR) —tribunal creat per l'UA que exerceix com el principal mecanisme de DH— AI va alertar sobre el seu futur a causa de les decisions dels Governs de Benín, Costa d'Ivori i Tanzània de restringir l'accés a aquest instrument vital cap a la justícia, als quals caldria afegir Ruanda, país que

l'any 2016 també va retirar el dret a les persones i les ONG a presentar casos directament davant del tribunal. Les raons de la retirada d'aquests quatre països rauen en el fet que han tingut respostes desfavorables per part del Tribunal. Tanzània, país amfitrió del Tribunal, se'n va retirar el 21 de novembre de 2020, un any després de la sol·licitud presentada pel Govern tanzà. La seva retirada, tanmateix, no implica que el país continuï adherint-se a disposicions del seu protocol, ja que el tribunal permet que les persones i les ONG d'altres països puguin demandar Tanzània. Tanmateix, la seva sortida significa que cap individu o ONG de Tanzània no pot presentar un recurs directe al Tribunal, encara que sí que poden fer-ho a través de la Comissió Africana de Drets Humans i dels Pobles amb seu a Banjul, Gàmbia. El mateix succeeix amb Benín i Costa d'Ivori, que es van retirar el març i l'abril de 2020, respectivament, a causa de discrepàncies amb les decisions del tribunal.

> Els governs de Benín, Costa d'Ivori, Tanzània i Ruanda han restringit l'accés al Tribunal Africà de Drets Humans i dels Pobles: cap individu o ONG d'aquests quatre països pot presentar-hi un recurs directe. Les raons de la retirada rauen en el fet que han tingut respostes desfavorables per part del Tribunal

El Tribunal té jurisdicció per jutjar casos en els quals s'al·leguin violacions de la Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles. Va ser establerta de conformitat amb l'Article 1 del Protocol de la Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles, adoptat pels estats membres el 1998. Si bé el Protocol va entrar en vigor el 25 de gener de 2004, a data d'avui, 31 dels 54 estats africans han ratificat el Protocol [31], però només sis han registrat la declaració reconeixent la competència del Tribunal per admetre casos directament d'ONG i individus: Burkina Faso, Gàmbia, Ghana, Mali, Malawi i Tunísia. A data de 22 d'octubre de 2020, el Tribunal ha rebut 295 demandes, de les quals 278 han estat formulades per individus, 14 per ONG i 3 provenen de la Comissió Africana de Drets Humans i dels Pobles [32]. Burkina Faso és l'únic país que ha complert plenament amb les sentències del Tribunal, mentre que altres països com Benín, Kènia, Líbia i Ruanda, contra els quals s'han dictat sentències, no han complert en absolut, i alguns van declarar que no complirien les ordres i sentències del tribunal.

D'altra banda, també és important assenyalar que els països africans no estan complint les seves obligacions d'informar periòdicament la Comissió Africana de Drets Humans i dels Pobles, tal com ho exigeix la Carta Africana de Drets Humans i dels Pobles.

3. Impactes de la COVID-19 en la vulneració de drets

L'emergència de la pandèmia de la COVID-19 ha suposat un factor de risc innegable a nivell global per al ple gaudiment dels DH en nombrosos àmbits, a causa de l'aplicació per part dels governs de lleis d'emergència, estats d'alarma i mesures excepcionals que per definició restringeixen la llibertat de circulació, expressió i reunió pública, així com el dret a la vida privada i familiar i el dret a treballar. A més de 80 països la qualitat democràtica

s'ha deteriorat [33], ja que l'aplicació discrecional ha estat amb freqüència utilitzada com a coartada per reprimir o discriminar grups específics, reduir l'espai cívic i censurar veus crítiques, i violar els drets de les dones, persones migrants o altres col·lectius especialment vulnerables.

Malgrat la incidència comparativament limitada de la pandèmia al continent —que s'explica, entre d'altres, per la joventut de la població, la ràpida reacció davant de la propagació a Àsia i Europa que va portar a un tancament primerenc de fronteres, l'experiència acumulada en la gestió de malalties infeccioses prèvies com l'Ebola a determinats països, la compra centralitzada de tests i material, o la menor capacitat de detecció de persones infectades, etc. [34]—, la COVID-19 ha tingut múltiples efectes a la regió al sud del Sàhara. L'informe de l'Índex Ibrahim [35] assenyala el retrocés de la progressió positiva de la governança de l'última dècada, mentre que AI [36] recull com governs africans han recorregut a l'ús de força excessiva a l'hora d'aplicar aquestes mesures, i procedit a arrestos o detencions arbitràries, restriccions en l'espai cívic i negació general del dret d'asil.

A nivell institucional, els òrgans de DH regionals (el Tribunal i la Comissió Africana de Drets Humans i dels Pobles; i el Comitè Africà d'Experts sobre els Drets i el Benestar del Nen) sí que han reaccionat a l'emergència de la pandèmia, sent la Comissió Africana, de fet, el primer òrgan de DH regional a nivell mundial en publicar una declaració sobre la necessitat d'articular la resposta a la pandèmia i la presa de mesures preventives amb un enfocament de drets i proporcionalitat, la rellevància de l'accés a la informació i la centralitat dels grups especialment vulnerables.

Davant de la incidència que ha tingut la pandèmia en l'erosió de les garanties per al gaudiment dels DH, abordarem específicament alguns impactes concrets sobre els drets de col·lectius especialment vulnerables, sobre les dones, així com el caire repressiu i violent de la seva implementació.

3.1. Impactes en col·lectius vulnerables

Destaquem, doncs, de manera especial l'impacte específic de la utilització de manera repressiva de les mesures sanitàries destinades a controlar la pandèmia de la COVID-19 contra subjectes de drets especialment vulnerables. L'informe [37] sobre els impactes de la COVID-19 en persones LGTBIQ presentat davant de l'Assemblea General de l'ONU sobre la protecció contra la violència i la discriminació per orientació sexual i identitat de gènere, ha assenyalat que la pandèmia ha tingut un impacte desproporcionat en aquestes persones, reproduint i exacerbant les dinàmiques d'exclusió social i violència preexistents, fins i tot en aquells països que han aplicat mesures de despenalització, entre les quals podem destacar la violència psíquica i física, més la vulnerabilitat econòmica, i traves per accedir a serveis i atenció sanitària, inclòs l'accés a la medicació per a malalties com el VIH, la salut mental, o tractaments de substitució hormonal (TSH) per a persones trans i intersexuals. Semblants als impactes en les dones i nenes, les mesures de confinament han incrementat la violència psicològica i física contra aquestes persones per part de membres de les seves

famílies i entorns.

D'altra banda, les mesures sobre la mobilitat i similars han augmentat el risc de patir abusos en els controls, arrestos selectius i detencions arbitràries, i en general de ser objecte de delictes d'odi i maltractament en l'esfera pública, fins i tot ser designats com a bocs expiatoris de l'avenç de la pandèmia per líders conservadors polítics o religiosos, en llocs com Ghana, Kènia, Libèria, Uganda o Zimbàbue. A Uganda, per exemple, durant el confinament, un alberg per a persones LGTBIQ va ser assaltat per veïns i forces de seguretat, amb violència verbal i maltractament físic, i vint-i-tres persones van ser arrestades. Després d'una recerca específica de "proves d'homosexualitat", 19 d'aquestes persones van ser acusades "d'actes negligents amb probabilitat de disseminar la malaltia" i "desobediència a la llei" que podrien comportar penes dedos i set anys respectivament, cosa que HRW va qualificar com un ús encobert de la pandèmia per fer de les persones homosexuals el blanc de detencions arbitràries i objecte d'abusos [38].

Malgrat l'aspecte positiu de les mesures primerenques de tancament de fronteres per aturar la disseminació del virus, aquestes han tingut també un impacte específic sobre el gaudiment dels DH de les persones en moviment (persones sol·licitadores d'asil, persones refugiades i migrants) els desplaçaments de les quals són fonamentalment intraregionals, fins a prop d'un 80%. D'acord amb les dades de l'*Africa Centre for Disease Control and Prevention*, fins al mes d'abril 43 dels 54 països africans havien decretat tancaments de fronteres [39], provocant una modificació de les rutes de migració cap a d'altres de més perilloses. És el cas d'aquelles que creuaven la Mediterrània per la seva zona central i s'han desplaçat cap a l'oest, amb la ruta cap a les Illes Canàries com a una de les més mortals —una de cada 16 persones que han pres aquesta ruta ha mort o desaparegut, segons estimacions fins a l'octubre de l'ACNUR [40]—, o la de la Banya d'Àfrica cap al Iemen, el flux de la qual s'ha reduït dràsticament a causa dels tancaments i restriccions a les fronteres. També han deixat en situació de més vulnerabilitat i perillositat les persones en moviment, o atrapades a països tercers a causa de detencions i deportacions forçades des d'Algèria o l'est de l'Àfrica, augmentant el risc d'un increment en el tràfic de persones.

3.2. Impactes sobre els drets de les dones

La incidència de la pandèmia i de les mesures adoptades pels governs per reduir els seus efectes, dissenyades sense considerar la perspectiva de gènere, han tingut importants impactes específics per a la vida, salut i economia de les dones. Aquests impactes en els drets de dones i nenes són recurrents en moments d'estrès sobtat, com ho va ser la crisi de l'Ebola de 2014-2016. Les restriccions de mobilitat i el confinament decretades sota els estats d'alarma han incrementat exponencialment les situacions i nivell de vulnerabilitat de dones i nenes.

També els impactes econòmics són molt rellevants. Les dones al continent representen fins al 89% de la força de treball vinculada a la mal anomenada economia informal [41], la qual cosa inclou treballs com la venda ambulant [42], la prestació de serveis —inclòs el comerç il·legal transfronterer—, el treball domèstic, o el treball agrícola o industrial o de

temporada. Aquestes alternatives laborals representen el seu mitjà de vida, especialment en entorns urbans, i en un alt grau, la seguretat econòmica de les seves unitats familiars. De la mateixa manera, el sector de serveis fa servir a un percentatge alt de dones. L'activitat en aquests sectors s'ha vist fortament reduïda –l'OIT estima que els ingressos dels treballadors informals es van reduir fins i tot un 81% a la regió només en el primer mes de la crisi sanitària [43]– a causa de l'estricta resposta a la COVID-19 per mitjà dels confinaments i dels tancaments de fronteres entre països de totes les subregions del continent, especialment de l'est i el sud, la qual cosa va impedir que les dones desenvolupessin la seva activitat econòmica i, en la majoria dels casos, sense que es dugués a terme una planificació alternativa que respongués a les seves necessitats. Convé recordar que es tracta dels llocs de treball més precaritzats, sense garanties ni capacitat d'estalvi, així com amb menor cobertura social en termes amplis (absència de protecció de les lleis laborals, accés a beneficis socials com a pensió, assegurança mèdica o dret a baixa), així com els més exposats a l'assetjament sexual. Els efectes d'aquestes mesures, per tant, no només han significat una pèrdua d'ingressos puntual, sinó que tindran efectes a llarg termini, contribuint a un retrocés de la igualtat econòmica i l'increment de la feminització de la pobresa; les previsions projectades per l'OIT assenyalen un increment de les taxes de pobresa del 21% al 83%.

Des del començament de la pandèmia les activistes feministes del continent, tal com a la resta del món, han alertat del perill d'un increment molt significatiu de la violència domèstica i basada en el gènere, així com la violència sexual i la violació dels drets reproductius de les dones i les nenes, a causa de les mesures de confinament estricte i de les quarantenes. Un increment que les dades posteriors han confirmat com una tendència generalitzada. Per exemple, les institucions kenyanes de justícia van reportar un pic en les denúncies de violència sexual, així com a Sud-àfrica i Uganda també van registrar increments importants de denúncies per violència basada en el gènere (VBG) [44]. Així mateix, s'han exacerbat les limitacions preexistents a l'accés a les mesures de contracepció i, en general, d'accés als serveis de salut sexual i reproductius.

D'altra banda, la centralitat de la resposta a la pandèmia ha significat un estrès important per als sistemes de salut de la regió, impactant en l'accés a serveis de salut en general, i als de salut materno-infantil en particular. També, en el cas de les nenes, el tancament d'escoles ha incrementat la seva vulnerabilitat a patir VBG, ser objecte de MGF o matrimonis infantils, embarassos primerencs o infeccions del VIH i d'altres. De la mateixa manera, les precarització de l'economia familiar ha incrementat el risc de ser víctimes de treball infantil, així com d'explotació, inclosa la sexual.

Per descomptat, l'impacte d'aquestes violències és més gran en dones en situacions especialment vulnerables, com aquelles que viuen en zones de conflicte, que tenen discapacitats, o pertanyen a poblacions desplaçades o refugiades. L'organització *Strategic Iniciative for Women in the Horn of Africa* (SIHA), per exemple, va denunciar que els casos de violència sexual a Darfur, principalment en els camps de desplaçats interns del nord, havien augmentat un 50% entre març i juny a partir de l'aplicació de les mesures anti-COVID-19. L'organització va fer una crida al govern de transició per establir mecanismes de prevenció, justícia i protecció de civils, especialment cap a cap a les dones.

3.3. Repressió i violència en la implementació de les mesures excepcionals

Si bé les respostes dels estats per contenir la pandèmia de la COVID-19 han estat diverses, en general els governs s'han vist obligats a prendre mesures excepcionals que, com hem analitzat anteriorment, han inclòs en alguns casos la restricció de manera desproporcionada dels drets a la llibertat de reunió pacífica i la llibertat d'expressió. En contextos on les relacions estat-societat no són sòlides, i el contracte social és fràgil o està trencat, la confiança en l'estat de cara a l'aplicació de mesures excepcionals és baixa i les repercussions en termes de recurs a l'ús de la violència per part del poder han estat altes [45]. En aquest sentit és pertinent recordar que a l'València, segons dades de l'Afrobaròmetre, entre 2016 i 2018 només el 46% de la ciutadania va declarar que "confien en els seus líders electes 'bastant' o 'molt"' [46]. A la desconfiança en les institucions, se li suma el fet que diferents règims han provat d'instrumentalitzar políticament la situació d'excepcionalitat per reprimir protestes socials i contenir moviments opositors, tal com ha succeït en diversos països. AI va denunciar que en molts casos, les autoritats han aprofitat el marc d'excepció per adoptar mesures punitives i coercitives que han generat violacions als DH, alhora que han dividit societats i no han servit per abordar la crisi sanitària [47]. D'aquesta manera, es va denunciar que els cossos policials en diferents països van utilitzar força excessiva i innecessària en l'aplicació de les restriccions per aplicar tancaments i tocs de queda, reprimir les protestes pacífiques i la dissidència. En alguns països, milers de persones van ser arrestades per infraccions relacionades amb la pandèmia o col·locades en llocs inhumans i centres de quarantena insalubres administrats per l'estat. Les forces policials han convocat per interrogatoris o arrestat periodistes, bloguers, defensors de DH, activistes polítics i usuaris de xarxes socials per haver qüestionat les mesures sanitàries o compartit informació.

A la regió subsahariana hi ha nombrosos exemples de casos d'abusos, tortures i violacions (com a Zimbàbue i Costa d'Ivori) i ús excessiu de la força amb víctimes mortals en aplicació de mesures restrictives (com a Angola, Etiòpia, Guinea, Kènia, Níger, Nigèria, Sierra Leone, Sud-àfrica, Zàmbia i Uganda, principalment). A Etiòpia, almenys 16 persones van ser executades pels cossos de seguretat a la zona Wolaita l'agost després de protestes contra l'arrest de líders locals i activistes, suposadament per fer reunions contravenint les restriccions de la pandèmia. A Kènia es va constatar un ús excessiu de la força en aplicació de les restriccions per limitar l'expansió de la pandèmia, registrant-se nombrosos casos d'abusos i brutalitat policial que van provocar la mort de desenes de persones, les quals van ser denunciades a través de diferents informes per part de HRW [48] o la *Kenya National Commission on Human Rights* [49], entre d'altres. En conseqüència, es van presentar diverses denúncies contra el govern per presumptes assassinats i violacions de DH, així com múltiples mobilitzacions en diverses ciutats en protesta per la brutalitat policial que van ser novament reprimides per la força. Informacions aparegudes a la premsa van denunciar empresaris i funcionaris de l'Estat per haver-se apropiat indegudament de 400 milions de dòlars destinats a la resposta a la pandèmia de COVID-19, la qual cosa va provocar noves mobilitzacions [50].

A Uganda, HRW va acusar el Govern de militaritzar les restriccions de la pandèmia, utilitzant-les per contenir les manifestacions polítiques i restringir les reunions de l'oposició de cara a les eleccions presidencials de gener de 2021 [51]. En un dels nombrosos incidents registrats, el 18 de novembre la policia va detenir el principal candidat opositor, Bobi Wine, sota el pretext de violar les restriccions sanitàries en mobilitzar milers de persones en els seus actes. La detenció va generar diferents mobilitzacions que van ser durament reprimides per les forces de seguretat amb gasos lacrimògens i munició real, causant la mort d'almenys 16 persones. Tanmateix, en paral·lel, el partit en el poder al país, el *National Resistance Movement* (NRM), ha organitzat diversos actes de campanya multitudinaris sense problemes.

> A la regió subsahariana hi ha molts exemples de casos d'abusos, tortures, violacions i ús excessiu de la força en aplicació de mesures restrictives. A Etiòpia, almenys 16 persones van ser executades a l'agost pels cossos de seguretat després de protestes contra l'arrest de líders locals, suposadament per fer reunions contravenint les restriccions de la pandèmia

També es van registrar nombrosos casos a la regió d'Àfrica occidental. A Guinea, sis persones, incloent una dona embarassada, van ser assassinades el 12 de maig com a conseqüència de protestes contra la manera com s'estaven aplicant les mesures restrictives vinculades a la pandèmia, entre les que s'incloïa la instal·lació de barreres per limitar la lliure circulació. A Níger, el Govern va prohibir totes les manifestacions que poguessin reunir més de 1.000 persones, després que membres de la societat civil convoquessin una manifestació contra la presumpta corrupció al Ministeri de Defensa després de la filtració d'una auditoria. Segons xifres policials, 274 persones van ser detingudes al país entre el 17 i el 21 d'abril després d'una manifestació contra la imposició del toc de queda. A Nigèria es va produir una escalada de les mobilitzacions que va venir acompanyada d'una onada de violència com a conseqüència de la creixent aplicació de mesures coercitives com conseqüència de la pandèmia. En aplicació de les mesures d'excepció, els cossos de seguretat van ser acusats de cometre múltiples violacions dels DH i d'exercir un ús excessiu de la força. La Comissió Nacional de Drets Humans va rebre 209 denúncies de vulneracions dels DH per part dels cossos de seguretat, incloent-hi almenys 29 execucions extrajudicials comeses entre el 30 de març i el 4 de maig. Finalment a Sierra Leone, a l'abril, els guàrdies de la presó central de Freetown van utilitzar munició real per dispersar un motí, matant 31 persones i deixant desenes de ferits. Segons els informes, els presos denunciaven les condicions d'amuntegament i les mesures de lluita contra la pandèmia.

5. Propostes per a l'eradicació de la repressió política

L'Àfrica subsahariana ha avançat notablement en les últimes dècades a nivell normatiu i institucional a favor de l'ampliació de garanties dels DH, gràcies a l'infatigable treball de

defensors i defensores pertot el continent. La progressiva creació i adopció de marcs, tractats i altres cossos legals regionals i nacionals d'acord amb les necessitats de protecció de la ciutadania i dels col·lectius especialment vulnerables en l'última dècada, assenyalen el camí a seguir, si bé és necessari superar els reptes que s'interposen perquè els compromisos i les obligacions adquirides en matèria de DH no es quedin només en el paper i els discursos. Es poden millorar les eines de monitoratge i rendició de comptes, així com els instruments de denúncia, informació i reparació. En el cas específic dels drets de les dones i les nenes, o dels col·lectius LGBTIQ, fortament lligats religiosament o culturalment a la tradició i, per tant, al teixit social, és fonamental que els avenços normatius s'acompanyin d'altres accions que persegueixin el canvi d'actituds a nivell social i comunitari.

Amb tot, persisteixen importants reptes en algunes àrees on els avenços o bé s'han estancat, o bé fins i tot han retrocedit. Com ja hem esmentat, la violació dels DH en determinats contextos contínua practicant-se amb impunitat, mitjançant la repressió brutal a la dissidència i l'oposició política, i la restricció dels seus espais de defensa i de la societat civil. Els escenaris de conflictivitat armada, les crisis polítiques prolongades, els alts nivells de pobresa i desigualtat, la mala governança i la debilitat institucional, el deficient accés a la justícia, els impactes de les polítiques econòmiques i del deute extern, i l'últim any, l'impacte de la pandèmia de la COVID-19, entre altres factors, representen importants obstacles que impedeixen assolir el ple gaudiment dels DH a la regió.

De cara a eradicar les vulneracions dels DH i la repressió política a l'Àfrica subsahariana, proposem les següents reflexions i consideracions sobre mesures que caldria implementar:

- Instar els governs africans a recuperar el camí de l'Agenda 2063 basada en el desenvolupament socioeconòmic, la cultura, la governança democràtica i la pau i la seguretat, mentre s'emfatitza el desenvolupament de societats inclusives i l'empoderament de dones i joves. De manera específica, centrar els esforços en les aspiracions 3 i 4, relatives al bon govern, la democràcia, el respecte pels DH, la justícia i la pau i seguretat.

- Ratificar per part de tots els estats africans de tots els tractats regionals bàsics de DH per garantir que tinguin aplicació universal al continent.

- Complir els compromisos establerts de presentació d'informes i rendició de comptes sobre la posada en marxa dels tractats i d'aplicació de les recomanacions dels òrgans creats en virtut dels tractats.

- Vetllar pel compliment de les normes de DH presents en les legislacions nacionals, i dotar de recursos i finançament suficient els òrgans responsables.

- Reorientar les respostes a solucions no militars a les guerres. En contextos de conflictivitat armada és imprescindible reorientar les estratègies cap a les dimensions no militars de la construcció de la pau, en especial, cap a mesures que prioritzin els DH, l'equitat de gènere i el benestar de les societats africanes. De forma

específica, impulsar espais i processos de negociació de pau inclusius on participin actors de la societat civil que promoguin la resolució pacífica del conflicte, així com incorporar de forma efectiva el principi d'apropiació local per part de les comunitats que pateixen la violència.

- Situar l'agenda de dones, pau i seguretat al centre de les polítiques públiques, així com avançar en una política feminista. És imprescindible la intensificació i el suport tècnic i financer per a l'aplicació efectiva de la Resolució 1325 de l'ONU relativa a Dones, Pau i Seguretat, que asseguri la inclusió efectiva de les dones en totes les fases durant el conflicte i el post-conflicte.

- Entendre que la pandèmia de la COVID-19 ha de tractar-se com una crisi de salut pública i ha d'abordar-se a través de mesures de salut pública basades en proves i d'acord amb el respecte als DH. Les Forces Armades no són adequades per dur a terme tasques d'aplicació de la llei i no han de desplegar-se per fer front a la pandèmia llevat que sigui en circumstàncies excepcionals i temporals. Les mesures coercitives d'aplicació de la llei corren el risc de soscavar l'eficàcia de la resposta i només han d'utilitzar-se com a últim recurs. Les normes de salut pública no s'han d'utilitzar com una manera de violar o restringir indegudament l'exercici dels DH. Els organismes i cossos policials encarregats de fer complir la llei han d'actuar amb moderació, equilibrant els interessos en joc, i actuar d'acord amb els principis de necessitat i proporcionalitat. A més, han de garantir que les proteccions contra la discriminació estiguin integrades a totes les mesures per fer complir les respostes de salut pública la COVID-19.

- En el context de la COVID-19, cal adoptar mesures i plans d'acció amb objectius de recuperació, protecció i estímul a llarg termini, inclosa la reorientació de les polítiques públiques, ja que els efectes de la pandèmia no són només de mortalitat immediata i els seus impactes requereixen una reorientació de polítiques.

- Retre comptes sempre ha de ser una obligació. Establir i seguir els mecanismes de monitoratge i rendició de comptes apropiats per perseguir les violacions de DH comeses pels cossos de seguretat i altres actors que exerceixen un paper en el compliment de la llei continua sent essencial, fins i tot durant una crisi de salut pública.

- Donar suport als programes de justícia transicional i les mesures destinades a garantir el dret a la veritat, justícia, reparació i garanties de no repetició de totes les víctimes de crims comesos per totes les parts participants als escenaris de violència.

- Assegurar el compliment efectiu de la legislació internacional dels drets de les persones refugiades i desplaçades de manera forçosa per culpa de la violència.

- Augmentar el suport a les polítiques de lluita contra la VBG i sexual, i l'acompanyament tècnic que permeti la implementació de les mesures apropiades perquè els estats compleixin els diferents compromisos adquirits respecte a la

CEDAW, el Protocol de Maputo i la resta de marcs i compromisos, així com donar suport al desenvolupament i la millora de mecanismes legals nacionals. La creació o el reforç d'aquests mecanismes beneficiarà a llarg termini la promoció i la protecció dels drets de les dones, i enfortirà els mecanismes de resposta davant de crisis o períodes d'estrès sobrevinguts, com ha estat el cas de la pandèmia de la COVID-19.

- Treballar per la reforma dels codis penals i altres marcs nacionals no només amb vistes a la despenalització de les relacions homosexuals i la diversitat de les identitats de gènere, sinó de cara a l'aprovació de mesures positives de protecció d'aquests col·lectius i les seves organitzacions, així com de mesures penals contra els delictes d'odi.

- Enfortir els mateixos mecanismes dels organismes de DH a nivell regional i de l'UA i que aquests organismes recolzin proactivament la defensa dels drets dels col·lectius, especialment la Comissió Africana de Drets Humans i dels Pobles.

- Garantir la protecció dels i les defensores de DH i mediambientals, *alertadors* i premsa.

- Aprendre de les lliçons de la crisi de salut de 2020, que ha suposat la reducció de la llibertat d'informació i d'expressió. Això és imprescindible per al desenvolupament i la consolidació de sistemes polítics democràtics, la llibertat d'expressió i informació, la pluralitat i la promoció de la independència dels mitjans de comunicació, per disposar d'informació confiable i crítica a les audiències de l'Àfrica subsahariana. Això inclou el suport econòmic als actors dels mitjans de comunicació locals perquè puguin complir la seva funció d'informants.

REFERÈNCIES

1 — Vegeu per exemple: Branch, Adam i Mampilly, Zachariah (2015); *Africa Uprising. Popular protest and political change*, ZedBooks, Londres; Badri, Balghis i Tripp, Aili M. (eds) (2017); *Women's Activism in Africa*, ZedBooks. Londres.
2 — Mo Ibrahim Foundation (s/f); "Agendas 2063 & 2030: Is Africa on Track?", *African Governance Report*. Disponible en línia.
3 — L'Índex es basa en el desenvolupament d'una enquesta on es classifiquen els 54 estats africans segons diversos criteris que mesuren la percepció ciutadana sobre: seguretat, drets humans, estabilitat econòmica, lleis justes, eleccions lliures, corrupció, infraestructures, pobresa, salut i educació. Mo Ibrahim Foundation (2020); *2020 Ibrahim Index of African Governance*. Disponible en línia.
4 — El nou nom de l'antiga Swazilàndia des de 2018 (n. del t.).
5 — Freedom House (2020); *Freedom in the World report: Democracy in Retreat.* Disponible en línia. Vegeu també Temin, Jon (2020); "Democratic trends in Africa in four charts", *Freedom House*. Disponible en línia.

6 — Escola de Cultura de Pau (2021); *Alerta 2021! Informe sobre conflictes, drets humans i construcció de pau*, Icaria, Barcelona.
7 — Amnesty International, "The State of African Regional Human Rights Bodies and Mechanisms 2019-2020". Disponible en línia.
8 — Amnesty International (2020); *The State of African Regional Human Rights Bodies and Mechanisms 2019-2020*, pp-34-35. Disponible en línia.
9 — De les sigles en anglès de *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* (n.del t.).
10 — Koski A, Heymann J. (2017); "Thirty-year trends in the prevalence and severity of female genital mutilation: A comparison of 22 countries", a *BMJ Glob Health*, 2:1–8.
11 — Es defineix la violència electoral com la força coercitiva, intimidació o assetjament utilitzada abans o després d'una elecció. Els exemples de violència electoral poden incloure discursos d'odi i amenaces de violència física, arrestos i detencions arbitràries, així com enfrontaments i actes de violència armada que acaben amb víctimes mortals.
12 — Birch, S., Muchlinski, D. (2020); "The Dataset of Countries at Risk of Electoral Violence", a *Terrorism and Political Violence*, Vol. 32:2, pp.217-236.
13 — Aquests conflictes armats són: Líbia, Mali, regió del Sahel occidental, regió del Llac Txad, Somàlia, Moçambic –nord–, Etiòpia –Tigray–, Sudan –Darfur i Kordofan Sud i Nil Blau–, Sudan del Sud, Camerun –Ambazònia RCA, est de la RDC, RDC, ADF– i Burundi. Escola de Cultura de Pau (2021); *Alerta 2021! Informe sobre conflictes, drets humans i construcció de pau*, Icaria, Barcelona.
14 — Vegeu Escola de Cultura de Pau (2020); *Ceses de hostilidades en tiempos de COVID-19*, Apunts ECP de Conflictes i Pau, Nº7. Disponible en línia.
15 — United Nations (2020); *Despite Calls for Ceasefire amid COVID-19 Pandemic, Unabated Fighting Could Push Libya to New Depths of Violence, Acting Special Representative Warns Security Council*, New York: United Nations. Disponible en línia.
16 — ACLED (2020); *A Great and Sudden Change*. Disponible en línia.
17 — Escola de Cultura de Pau (2020); *Alerta 2020! Informe sobre conflictos, derechos humanos y construcción de paz*, Icaria Editorial. Barcelona. Disponible en línia.
18 — UNHCR (2020); *Global Trends Forced Displacement 2019*, UNHCR, Ginebra. Disponible en línia.
19 — Amnesty International (2020); *My heart is in pain: Older people's experience of conflict, displacement, and detention in Northeast Nigeria*. Disponible en línia.
20 — Amnesty International (2020); *Mozambique: Torture by security forces in gruesome vídeos must be investigated.* Disponible en línia.
21 — Amnesty International (2020); *Time to End Impunity: Torture and other Human Rights Violations by Special Anti-Robbery Squad (SARS)*. Disponible en línia.
22 — Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED); *Dashboard*. Disponible en línia.

23 — FIDH (2020); *Oil in East Africa: Communities at risk*. Disponible en línia.
24 — Reporteros Sin Fronteras (2020); *Balance 2020. Periodistas asesinados*. Disponible en línia.
25 — African Freedom of Expression Exchange (2020); *The State of the Press Freedom in Somalia*. Disponible en línia.
26 — Reporteros Sin Fronteras (2020); *Balance Anual 2020 de periodistas presos, secuestrados y desaparecidos*. Disponible en línia.
27 — Reporteros Sin Fronteras i Cartooning for Peace (2020)*; Africa: The 2020 pandemic has challenged press freedom.* Disponible en línia.
28 — Reporteros Sin Fronteras (2020); *Balance Anual 2020 de periodistas presos, secuestrados y desaparecidos*. Disponible en línia.
29 — International Criminal Court, "Situations under investigation". Disponible en línia.
30 — A l'informe, Amnistia Internacional examina i analitza la tasca dels òrgans de tractats de DH de l'Àfrica: el Tribunal Africà de Drets Humans i dels Pobles (AfCHPR), la Comissió Africana de Drets Humans i dels Pobles i el Comitè Africà d'Experts sobre els Drets i el Benestar dels Infants. Amnesty International (2020); *The State of African Regional Human Rights Bodies and Mechanisms 2019-2020*. Disponible en línia.
31 — Vegeu *African Court of Human and Peoples' Rights*. Disponible en línia.
32 — *African Court of Human and Peoples' Rights, Cases*. Disponible en línia.
33 — Freedom House (2020); Democracy under Lockdown: The Impact of COVID-19 on the Global Struggle for Freedom. Disponible en línia.
34 — S'ha produït un debat notable sobre les raons que podrien explicar la relativa baixa incidència del virus al continent, fomentat entre altres coses per l'assumpció paternalista i colonial que esperava una catàstrofe sanitària al continent. Vegeu, per exemple, l'article traduït al castellà de la keniana Nanjala Nyabola "África no está esperando a ser salvada del coronavirus". Disponible en línia.
35 — Mo Ibrahim Foundation (2020); *2020 Ibrahim Index of African Governance*. Disponible en línia.
36 — Amnesty International (2020); *The State of African Regional Human Rights Bodies and Mechanisms 2019-2020*. Disponible en línia.
37 — IE SOGI, Report to the General Assembly "Violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity during the coronavirus disease (COVID-19) pandemic", [A/75/258]. Disponible en línia.
38 — Ghoshal, Neela (2020); *Uganda LGBT Shelter Residents Arrested on COVID-19 Pretext*, HRW. Disponible en línia.
39 — Africa Center for Strategic Studies (2020); *African Migration Trends to Watch in 2021*. Disponible en línia.
40 — UNHCR (2020); *Europe situations: data and trends – arrivals and displaced populations*, Regional Bureau for Europe Montly Bulletin. Disponible en línia.

41 — UNWomen, *Women ininformal economy*. Disponible en línia.
42 — A més de la precarització econòmica, aquestes treballadores també han estat víctimes de la violència dels empleats públics encarregats d'implementar les mesures excepcionals.
43 — OIT (2020); *Observatori de l'OIT: El COVID-19 y el mundo del trabajo*. Tercera edició. Disponible en línia.
44 — UNWomen (2020); COVID-19: Ending violence against women and girls key priorities and interventions for effective response and recovery. Disponible en línia.
45 — Eisentraut, S., Miehe, L., Hartmann, L. i Kabus, J. (2020); "Polypandemic. Munich Security Report Special Edition on Development, Fragility, and Conflict in the Era of Covid-19", *Munich Security Report*. Novembre, pp.29-30.
46 — Gyimah-Boadi, E., Logan C. (2020); "Many Africans Distrust Their Governments. How Will That Affect Their Coronavirus Response", a *Monkey Cage/The Washington Post*, 1 de maig de 2020.
47 — Amnesty International (2020); *Covid-19 Cracdowns. Police Abuse and the Global Pandemic*. Disponible en línia.
48 — Human Rights Watch (2020); *Kenya: Police Brutality During Curfew*. Disponible en línia.
49 — Kimani, S. (2020); "Report outlines human rights violations in Kenya during COVID-19 containment", *SABCNews*, 1 de juliol de 2020. Disponible en línia.
50 — France24 (2020); "Kenya ministry told to publish Covid-19 deals amid graft scandal", 31 d'agost de 2020. Disponible en línia.
51 — Human Rights Watch (2020); *Uganda: Authorities Weaponize Covid-19 for Repression".* Disponible en línia.

Josep Maria Royo

Josep Maria Royo Aspa és politòleg i investigador del Programa de Conflictes i Construcció de Pau a l'Escola de Cultura de Pau de la UAB. També és membre del Grup d'Estudis Africans (GEA) de la Universitat Autònoma de Madrid, un grup d'investigació interdisciplinar especialitzat en l'àmbit dels estudis africans. Les seves línies de recerca principals són els conflictes armats, els grups armats no estatals, els processos de pau i l'economia política dels recursos naturals. És graduat en Relacions Internacionals i Dret Internacional Públic, i té un Màster en Relacions Internacionals i Integració Europea. També és diplomat en Cultura de Pau i llicenciat en Ciències Polítiques. Imparteix docència en espais universitaris i no universitaris sobre conflictes i construcció de pau, i ha realitzat investigació de camp en diversos països dels Grans Llacs i la Banya d'Àfrica com Uganda, la República Democràtica del Congo, Rwanda, Burundi, Kenya i Djibouti. És assessor de l'ONG Lliga dels Drets dels Pobles i un dels impulsors de la Xarxa d'Entitats per la República Democràtica del Congo. També és membre de la Junta de la Federació Catalana d'ONG per la Pau, Drets Humans i Desenvolupament (FCONG). Des dels seus inicis, l'any 2002, és coautor de l'informe *Alerta! Informe sobre Conflictes, Drets Humans i Construcció de la Pau*, elaborat anualment per l'Escola de Cultura de Pau. Escriu regularment a *Africaye* i al blog *Paz en Construcción*. És coatuor de la publicació *Brújulas sobre África. Miradas para desaprender la región subsahariana* (Catarata, 2021).

Celia Murias Morcillo

Celia Murias Morcillo és Llicenciada en Ciències de la Comunicació i té un màster en Relacions Internacionals i Estudis Africans per la Universitat Autònoma de Madrid. Ha treballat en l'àmbit de la cooperació al desenvolupament a l'Àfrica Subsahariana i com a investigadora en l'àmbit de la sobirania alimentària, el fenomen de l'acaparament de terres i l'economia política de l'extracció de minerals a la República Democràtica de Congo. És editora i membre fundadora de la revista online d'anàlisi Africaye.org, i col·labora habitualment a Pikara Magazine. Les seves àrees d'investigació són l'economia i l'ecologia polítiques, les activitats extractives de recursos naturals, els drets humans, els moviments socials, el gènere i els feminismes. Actualment treballa sobre els canvis socials i polítics a Uganda davant la creixent presència de l'extracció de recursos naturals (petroli i gas), així com la dimensió d'aquest fenomen sobre els drets fonamentals.

Iván Navarro Millán

Iván Navarro Millán és investigador del Programa de Conflictes i Construcció de Pau de l'Escola de Cultura de Pau (UAB) i del Grup d'Estudis Africans (GEA-UAM). És llicenciat en Sociologia i Doctor en Relacions Internacionals i Estudis Africans per la Universitat Autònoma de Madrid. Té un Màster en Relacions Internacionals i Estudis Africans per la UAM i un Postgrau en Desenvolupament Comunitari per la UAQ (Mèxic). Les seves àrees de recerca giren al voltant de l'anàlisi de la conflictivitat armada al continent africà, especialment en el cas d'Uganda i la regió dels Grans Llacs. Ha treballat durant prop de 20 anys al sector de Cooperació Internacional al Desenvolupament, sis dels quals residint a Uganda. És editor i cofundador de la revista online d'anàlisi Africaye.org, i també és cofundador i integrant de l'Associació per a la Transformació Social PolePole. Imparteix docència sobre conflictes armats i construcció de pau, cooperació al desenvolupament, gestió de projectes i metodologies participatives al grau de Relacions Internacionals de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC), així com en diversos màsters i postgraus de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), la Universitat Ramon Llull i la Universitat de Barcelona (UB).